

EMEVÎ DÖNEMİ ARAP ŞİİRİ TÜRLERİNE VE ŞAİRLERİNE GENEL BİR BAKIŞ AN OVERVIEW OF ARAB POETRY TYPES AND POETS IN THE UmayyAD PERIOD

MERVE KÜÇÜKZOROĞLU

ARŞ. GÖR

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
mervekucukzoroglu78@gmail.com

Öz:

Arap toplumu, Cahiliye devrinde çöl ikliminin şekillendirdiği, kabileciliğin ve asabiyetin tahakkümünde göçebe bir hayat sürmüştür. Yaşanan hayat tarzı şiire de yansımış, çöl tasvirlerinin ağırlıkta olduğu, kabile eksenli şiirler nazmedilmiştir. Zamanın yaygın dîni inancının putperestlik olması, ahlakî bozulmayı tetikleyen adet ve geleneklerin yaygınlığı, dönemin şiir anlayışında etkili olmuştur. İslâmiyet'in zuhuruyla toplumun yaşayış tarzında kayda değer değişiklikler meydana gelmiştir. Kabilecilik ve asabiyete, sapkın adet ve geleneklere son verilmiştir. İslâmiyet'in getirdiği bazı sınırlamalarla birlikte zevk, eğlence, içki gibi konuları konu edinen şiirlerde azalma meydana gelmiştir. Kabileler arasında zaten var olan savaşlar fetih politikası sonucunda artmış, şairlerin ele aldığı konular daha çok yeni dinin yayılışını hızlandırmaya yönelik olmuştur. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Emevî dönemi şiirinin, Sadru'l-İslâm dönemini tamamlayıcı nitelikte olması beklenirken tam tersi bir tabloyla karşılaşılmıştır. Hz. Osman döneminde başlayan ilk siyasi karışıklıklar daha sonraları büyük hadiselerin çıkmasına sebebiyet vermiştir. Yaşanan gelişmeler şiire de tesir etmiş, cahiliyeden beri süregelen şiir türlerine yenileri eklenmiştir. Çalışmamızda Emevî döneminin siyasi, sosyal ve dîni yapısına değinilerek bu yapının şiir türlerine etkisi üzerinden bağlantı kurulup dönemin şiir türleri hakkında bilgi verilecektir. Akabinde dönem şairlerinin biyografileri ve çalışmalarını hakkında malumat verilip dönemin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Arap Edebiyatı, Emevi Dönemi, Şiir, Şair, Şiir Türleri.

Abstract:

The Arab society led a nomadic life shaped by the desert climate during the Age of Ignorance, under the dominance of tribalism and factionalism. The life style lived was also reflected in the poetry, and tribal-oriented poems, in which desert depictions were dominant, were written. The widespread religious belief of the time was paganism, and the prevalence of customs and traditions that triggered moral deterioration were influential in the understanding of poetry of the period. With the advent of Islam, significant changes have occurred in the way of life of the society. Tribalism and factionalism, perverted customs and traditions were put to an end. With the some restrictions brought by Islam, the poems dealing with subjects such as pleasure, entertainment and alcohol have decreased. The wars that already existed between the tribes increased as a result of the policy of conquest, and the topics that the poets dealt with were mostly aimed at accelerating the spread of the new religion. While it is expected that the poetry of the Umayyad period, which is the subject of our study, will be complementary to the Sadru'l-Islam period, the opposite picture has been encountered. While it is expected that the poetry of the Umayyad period, which is the subject of our study, will be complementary to the Sadru'l-Islam period, the opposite picture has been encountered. The first political turmoil that started during the reign of Hz. Osman led to major events later on. The developments have also affected poetry, and new types of poetry have been added to the ongoing poetry genres since ignorance. In our study, the political, social and religious structure of the Umayyad period will be mentioned, and information will be given about the poetry types of the period by establishing a connection through the effect of this structure on poetry types. Then, information will be given about the biographies and works of the poets of the period and the evaluation of the period will be made.

Keywords: Arabic Literature, Umayyad Period, Poetry, Poet, Poetry Types.

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	31.03.2023	30.06.2023	01.07.2023	0000-0001-6740-0576
İNTİHAL/PLAGIARISM		DOI NUMARASI/DOI NUMBER		
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.				
ATIF/CITE AS				
Küçükzoroğlu, Merve. "Emevî Dönemi Arap Şiiri Türlerine ve Şairlerine Genel Bir Bakış / An Overview of Arab Poetry Types and Poets in the Umayyad Period". <i>ilahiyat 10</i> (Haziran/June 2023): 5-23.				

GİRİŞ: DÖNEMİN SİYASİ VE SOSYAL YAPISI

Emevî dönemi, Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra 661-750 yılları arasında hüküm süren ilk İslâm hanedanlığı dönemidir. Devlet, adını kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyân'ın mensup olduğu Benî Ümeyye kabilesinden almıştır.¹ Emevî Devleti'nin kökleri cahiliye dönemine kadar uzanmaktadır. Mekke'nin yönetimi hususunda cahiliye döneminden beri Hâşimoğulları ile rekabet halinde olan Ümeyyeoğulları, nübüvvetten sonra Haşimoğullarının gölgesinde kalmıştır.²

Devletin kurucusu Hz. Muâviye, (ö. 60/680) Mekke'nin fethinin ilk günü İslâm diniyle müşerref olmuştur. Hz. Ebû Bekir, (ö. 13/634) Hz. Ömer (ö. 23/644) ve Hz. Osman (ö. 35/656) döneminde önemli görevlere getirilmiş ve devletin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Ancak Hz. Osman'ın şahadetiyle halifeye olan tutumu değişmiştir. Hz. Muâviye, Hz. Osman'ı şehit edenleri cezalandırmamasını öne sürerek Hz. Ali'ye biat etmemiştir.³

Hz. Ali'nin halifeliği döneminde vuku bulan Cemel Vakası, Siffin Savaşı ve Hakem Olayı gibi hadiseler sonucu ülkedeki siyasi durumlar karışık bir hal almıştır. Hz. Ali'nin vefatının ardından oğlu Hz. Hasan halife ilan edilmiş ancak kendisi daha sonra Hz. Muâviye'ye biat etmiştir. Böylelikle Hz. Muâviye halife olmuş ve Emevî Devleti fiilen kurulmuştur. Kendisi sağlığında oğlu Yezîd için zorla biat almış ve sonraki halifeler de saltanat yoluyla başa geçmişlerdir. İlerleyen süreçte bu duruma tepki olarak Zübeyrîler, Şiîler, Hâricîler gibi muhalif siyasi gruplar ortaya çıkmıştır.⁴

Hz. Muâviye vefat ettikten sonra oğlu Yezîd halife olmuştur. Hz. Hüseyin, Hz. Muâviye'nin vefatından önce almış olduğu bu biati kabul etmemiş, kendi halifeliğini ilan etmiştir. Ancak Kerbelâ'da acı bir şekilde şehit edilmiştir. Dahası Yezîd döneminde İslâm dünyasının en bedbaht olayları yaşanmıştır. Kutsal şehirlerin talan edilmesi, Kâbe'nin mancınıkla taşlanması yaşanan olumsuz hadiseler arasındadır.⁵ Bu olaylardan da anlaşılacağı üzere Hz. Muâviye döneminde üzeri örtülen muhalif durumlar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Emevî Dönemi birçok yönden Sadru'l- İslâm'dan farklılık göstermektedir. Daha önce bahsi geçtiği üzere yönetim şekli saltanata dönüşmüştür. Bunun yanında manevi atmosferden uzaklaşmış, cahiliye döneminde yaygın olan kabilecilik anlayışı yeniden önem kazanmıştır.⁶ Müslüman halk; Araplar, mevâlî ve köleler olmak üzere üç gruba ayrılmış, gayr-i Müslimlere ise ve zımmîler denilmiştir.⁷ Öncesinde kavimler arasında hakkaniyetli bir şekilde davranılırken ve kabileler arasında hiçbir ayırım yapılmazken, Emevî döneminde Arapçılık esas alınmış, Arap olmayanlara yapılan muamele farklı olmuştur. Örneğin mevâlî sınıfının düzenlenen ziyafetlere katılma hakkı olmamış, namazda Araplarla aynı safta duramamış, Arap kızlarıyla evlenmeleri suç sayılmıştır. Mevâlînin cenazesine yapılan muamele bile farklı olmuş, Arap olmayan Müslümanlar toplumda ötekileştirilmişlerdir. Fethedilen bölgelerdeki resmi dilin Arapça yapılması, tedavüldeki paralar yerine Arap paralarının kullanılması ve paralardaki motiflerin değiştirilmesi gibi eylemler de milliyetçi bir tutum sergilendiğini göstermektedir.⁸

¹ İsmail Yiğit, "Emevîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/87; İgnaz Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Rahmi Er-Azmi Yüksel, (İstanbul: Vadi Yayıncılık, 4. Baskı, 2019), 55; İbrahim Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, (İstanbul: Akdem Yayınları, 2020), 49.

² Eyüp Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/8 (Güz 2014), 167-168.

³ Yiğit, "Emevîler", 11/88; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 168.

⁴ Yiğit, "Emevîler", 11/89; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 168-169; Ahmet Kâzım Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, 2017), 72.

⁵ Yiğit, "Emevîler", 11/90; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2017), 14-15.

⁶ Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 72-73.

⁷ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 24.

⁸ Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 73,75.

Dönemde görülen manevi zafiyetle birlikte ahlakta da çöküşler yaşanmıştır. Fetihlerin artması sonucu refah seviyesinin yükselmesiyle insanlar eğlenceye meyletmiş ve iffet duygusu gitgide zayıflamıştır. Farklı milletlerle bir arada yaşamının neticesinde muhtelif kültürlerden etkilenilmiş ve cariye sayısında ciddi bir artış olmuştur. Söz konusu durum dönemin şiirlerine de yansımış ve uygunsuz meseleler şiirlere konu edilmiştir.⁹ Vaziyetin daha iyi anlaşılması için şöyle bir örnek vermek yerinde olacaktır. Kâbe'nin kadın-erkek karışık bir şekilde tavaf edildiği zamanlar Halid Kasrî adında bir vali döneminde bir şair, kadınların da iştiraki sebebiyle hac ve umre vakitlerini dört gözle beklediği anlamına gelen bir şiir söylemiş, bunun üzerine kadın ve erkeklerin birlikte tavaf yapmaları yasaklanmıştır.¹⁰

1. EMEVÎ DÖNEMİ ŞİİRİ GENEL ÖZELLİKLERİ

Şiir, nazma döküldüğü dönemde olup bitenlerin bir aynası gibidir. Emevî döneminde Arap şiiri biçimsel özelliklerini korumuş, konuları bakımından diğer dönemlerden ayrılmıştır. Bu konuların değişmesinde dönemin siyasi ve sosyal yapısı etkili olmuştur. Yaşanan karışıklıklar halk içinde gruplaşmalara neden olmuştur. Bu gruplar dönemin en iyi aracı olan şiiri kullanarak kendi siyasi ve dînî görüşlerini topluma aktarmışlardır. Sonuç itibarıyla Cahiliyeden beri mevcut olan şiir türlerinin yanında yeni bir tür olarak siyasi şiir ortaya çıkmıştır.¹¹

Muhtelif dînî grupların ortaya çıkması sonucunda inanç unsuru, Sadru'l-İslâm döneminden farklı bir şekilde şiire yansımıştır. Bu durum, daha çok Şîî şairlerinin şiirlerinde görülmüştür.¹²

Yönetim sisteminde saltanat anlayışının benimsenmesi, halk arasında bariz bir sınıf ayrımı yapılması gibi durumlar hükümdarlara karşı ayaklanma ve baş kaldırı ruhunu körüklemiştir. Bu durum özellikle Hâricîler'in şiirlerinde kendini göstermiştir.¹³

Devlet adamları şairlere karşı ılımlı yaklaşmış ve kendilerini öven şairlere teşvik edici ödüller vermeleri medih türünün gelişmesinde ve şiirin bir gelir kaynağı haline gelmesinde etkili olmuştur.¹⁴

Cahiliyedeki kabilecilik anlayışının yeniden canlanması üzerine kabileler arası rekabet artmıştır. Şairler toplumda yaşanan siyasi, dînî, sosyal olumsuzlukların da etkisiyle gerek kabilelerin birbirini yerdiği gerek yönetimin yerildiği şiirler kaleme almış, hiciv şiirlerinin üslubu daha da keskin ve yaralayıcı olmuştur.¹⁵

Artan fetihler sonucu yabancı unsurların Araplarla birlikte yaşamaya başlaması neticesinde, kültürel etkileşimlerin şiirlere yansıtılmasıyla şiire farklı katkılarda bulunulmuştur.¹⁶

Şairlerin içinde buldukları bolluk ve rahat yaşam biçimi onları cariyelerle münasebet kurmaya ve aşk şiirleri söylemeye sevk etmiştir.¹⁷

⁹ Nizamettin Parlak, "Emeviler Döneminde Sanat", *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 135.

¹⁰ Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 74-75.

¹¹ Yiğit, "Emevîler", 11/96; Mehmet Yalar, "Arap Şiiri", *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 331-332; Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 79; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 51.

¹² Yalar, "Arap Şiiri", 332.; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 49.

¹³ Yalar, "Arap Şiiri", 332; Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 56; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 49.

¹⁴ Yiğit, "Emevîler", 11/96; Parlak, "Emeviler Döneminde Sanat", 131; Yalar, "Arap Şiiri", 332; Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 79; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 49.

¹⁵ Yalar, "Arap Şiiri", 332; Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 56; Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, *Arap Edebiyatı*, çev. Onur Özatağ, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. Baskı, 2022), 53.

¹⁶ Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 79; Gibb, *Arap Edebiyatı*, 50; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 49.

¹⁷ Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 79; Gibb, *Arap Edebiyatı*, 53.

2. EMEVÎ DÖNEMİNDEKİ ŞİİR TÜRLERİ

Bahsi geçtiği üzere Emevî döneminde yaşanan hadiseler, yeni şiir türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İlâveten cahiliyeden beri varlığını ve özelliklerini koruyan türler de mevcuttur. Bu başlık altında şiir türleri geleneksel ve yeni türler olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.¹⁸

2.1. GELENEKSEL TÜRLER

2.1.1. MEDİH

Birileri tarafından beğenilmek ve övülmek her insanın fıtratında bulunan bir istek olduğundan övgü şiirleri insanlık var olduğundan beri mevcuttur denilebilir. Bundan mütevellit medih, Arap şiirinde en çok işlenen konuların başında yer almaktadır. Sözlükte övmek, birinin meziyetlerini dile getirmek anlamına gelen medih, terim olarak “övgü şiiri” manasında kullanılır.¹⁹

Medihin Emevî dönemine kadarki süreçteki gelişimine bakılacak olursa cahiliyedeki övgü şiirlerinde fertlerden çok kabileler methedilmiş, somut özelliklerden ziyade kahramanlık, cömertlik gibi soyut durumlar övülmüştür. Bazı şairler mal elde etme amacı güderek bu türde şiirler yazmıştır ancak, bu anlayışı dönemin tamamına mâl etmek mümkün değildir. Zira bu şekildeki çalışmalar azınlıktadır.²⁰

Sadru'l-İslâm döneminde şiirin içeriğinde birtakım değişiklikler olmuştur. Efendimiz'in (sav) peygamberliği, İslâm diniyle gelen sistemin hak oluşu, dinin yüceliği gibi mevzular şiire konu edilmiştir. Efendimiz (sav) medih türündeki şiirin İslâm davetine olumlu yönde etkilerini görmesi sebebiyle bir kısıtlamaya gitmemiş, ancak övgüde aşırıya gidilmesini istememiştir.²¹ Birini yüceltme ya da birine arka çıkma amacıyla kaleme alındığında şiir sahibine tepki gösterilmiştir. Bu nedenle medih şiirleri Sadru'l-İslâm döneminde bir geçim kaynağı olmamıştır.²²

Emevî dönemine gelindiğinde ise Hz. Muâviye bu şiir türünün kendi davasını desteklemek amacıyla kullanılmasına müsaade etmiştir. Mervanoğullarından sonra ise medihin alanı daha da genişlemiş, verilen ödüllerin de etkisiyle haklı haksız herkesi methetmek için yazılır olmuştur. Netice itibarıyla şairler arasında bir rekabet ortamı oluşmuştur.²³ Ayrıca Emevîler'i, Zübeyrler'i, Şiîler'i ve Hâricîler'i öven grupların şairleri de bu dönemde kayda değer eserler nazmetmişlerdir. Cerîr (ö. 110/728 [?]), Ferezdak (ö. 114/732) ve Ahtal'ın (ö. 92/710-11) “nekâiz” türü şiirleri arasında da methiyelere yer verilmiştir.²⁴

Ahtal, Cerîr, Ferezdak, Zürrumme (ö. 117/735), Nâbiga eş-Şeybânî (ö. 127/745 [?]) medih türünün en önemli temsilcileri arasındadır.²⁵

2.1.2. HİCİV

Hiciv de medih gibi cahiliyeden beri varlığını koruyan, neredeyse her şairin söylediği şiir türlerinden biridir.²⁶ Sözlükte bir lafzı harflerini sayarak ve heceleyerek okumak anlamındaki hiciv, istilâhî olarak “bir kişinin veya toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yemek”

¹⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 52, 147.

¹⁹ İsmail Durmuş, “Methiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/406; Tayyip Tüz, “Emevîler Dönemi Siyasi Şiir Ferezdak Örneği”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/9 (Bahar 2015), 259. Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 63.

²⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 52.

²¹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 53.

²² Yalar, “Arap Şiiri”, 333.

²³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 53; Yalar, “Arap Şiiri”, 333.

²⁴ Durmuş, “Methiye”, 39/407.

²⁵ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 53-54; Tüz, “Emevîler Dönemi Siyasi Şiir Ferezdak Örneği”, 261.

²⁶ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 63.

anlamına gelir.²⁷ Cahiliyede kişiye yönelik olan türüne hicâu'l-ferdî, topluluğa yönelik olan türüne ise hicâu'l-cemâ'î denilmiştir. Şairler kendi kabilelerinin kahramanlık, cömertlik gibi hasletlerini övüp medih türünde şiirler söylerken aynı zamanda karşı kabileyi bunların zıttı vasıflarla alaycı bir dille hicvetmişlerdir.²⁸

İslâm'ın başlangıç döneminde Efendimiz (sav) hicve bazı sınırlamalar getirmiştir. Müşriklerin yaptıkları hicivlere karşılık Müslümanların da onları hicvetmelerini istemiştir. Bunun yanında söz konusu yerme eyleminin hiciv nazmeden müşrik kişiyle sınırlı kalması sağlanmış, o kişinin kabilesine veya başka birine karşılık verilmesi durumunda şaire ceza verilmiştir.²⁹ Sahâbe döneminde de aynı tutum devam ettirilmiş ve Hz. Ömer, hicivleri sebebiyle Hutay'e'yi (ö. 45/665) hapse attırmış, ancak tövbe etmesinin ardından cezasını kaldırmıştır.³⁰ İslâm'ın ilk döneminde kabilecilik ekseninde yazılan şiirlerin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Nitekim insanlar arasında eşitliği sağlamayı amaçlayan İslâm diniyle birlikte kabilecilik de eski değerini yitirmiştir.³¹

Emevî dönemine gelindiğinde kabilecilik anlayışının canlanmasıyla birlikte bu türdeki şiirlerin daha çok itibar gördüğü ve daha sert bir üsluba büründüğü görülmüştür. Fethedilen arazilerin kabileler arasında sağlam bir şekilde paylaştırılmaması, kabilecilik anlayışının yeniden canlanmasının altında yatan sebeplerden biridir. Bunun yanında Emevîler, diğer kabileleri Şam'daki yönetimden uzak tutmak için kabileler arasındaki anlaşmazlıkları körüklemiştir.³² Aynı zamanda kabilelerin birbirleriyle hicivleştiği nakîza adı verilen bir şiir türü ortaya çıkmıştır. Bu yeni şiir türlerinden bahsedilirken ayrı bir başlık altında ele alınacaktır. Siyasi düzensizlik, yönetime karşı yapılan muhalif hareketler, halifelerin tutumu hicvin gelişimini etkilemiştir.³³ Emevî yönetiminin takip ettiği siyasete aykırı davranışlarda bulunan Müslümanların hicvedilmesi hususunda müdahale edilmemiş, hatta zaman zaman bu şekilde hicvedilmeleri özendirilmiştir. Örneğin rivayete göre Ahtal (ö. 92/710-11), Yezîd'in isteği üzerine önce Ensarı, sonra da bazı önemli Arap kabilelerini hicvetmiştir.³⁴ Bu olumsuz gelişmede Emevî hanedanının büyük payı olduğu anlaşılmaktadır.

Şairin, övdüğü kimseden beklediği ödülü alamaması, şairin bir işi olduğunda devlet adamlarının kendilerine yardımcı olmaması gibi durumlar bu dönemde hicvin artmasında etken sebepler olmuştur. Bundan dolayı Emevîler devrinde halife, vezir, vali, nakib ve kâtip gibi devlet nezdinde önemli konuma sahip pek çok kimse önceki devirlere nispeten daha ağır hicivlere hedef olmuştur.³⁵ Önceki dönemde yazılan hicivlerde korkaklık, cimrilik gibi özellikler yerilirken Emevîlerde bunlara ek olarak dinsizlik, zındıklık, münafıklık gibi dînî vasıflar da şiire konu edilmiştir.³⁶

²⁷ M. Orhan Okay, "Hiciv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/447.

²⁸ Durmuş, "Hiciv (Arap Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/448; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 58; Tüz, "Emevîler Dönemi Siyasi Şiir Ferezdak Örneği", 261.

²⁹ Durmuş, "Hiciv", 17/448; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 58; Yalar, "Arap Şiiri", 333.

³⁰ Yalar, "Arap Şiiri", 333.

³¹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 63.

³² Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 64-65.

³³ Durmuş, "Hiciv", 17/448; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 59; Tüz, "Emevîler Dönemi Siyasi Şiir Ferezdak Örneği", 262.

³⁴ Yalar, "Arap Şiiri", 333.

³⁵ Durmuş, "Hiciv", 17/448; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 59.

³⁶ Durmuş, "Hiciv", 17/448; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 59; Tüz, "Emevîler Dönemi Siyasi Şiir Ferezdak Örneği", 262.

Nakîza türünde eserler veren Cerîr (ö. 110/728 [?]), Ahtal (ö. 92/710-11) ve Ferezdak (ö. 114/732) hariç tutulursa Yezîd b. Müferriğ (ö. 69/688), Hakem b. Abdel (ö. 100/718), Sâbit Kutna (ö. 110/728) bu türün öne çıkan şairleri arasındadır.³⁷

2.1.3. MERSİYE

Ölenin iyiliklerini anıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek manasına gelen mersiye Arap edebiyatındaki başlangıcının cahiliye döneminde kadınların cenaze törenlerinde söyledikleri ahenkli sözlere kadar götürülmesi mümkündür. Bu sözler ileriki zamanlarda manzum kalıplara dökülerek mersiye olarak bilinen şiir türü ortaya çıkmıştır.³⁸ Ölen kimse şiirlerde cesaret, kahramanlık, cömertlik, yardımseverlik gibi vasıflarla methedilmiştir.³⁹ Ayrıca öldürülen kişilerin intikamını almaya yemin etme ve düşmanı korkutma temalarına da yer verilmiştir.⁴⁰

Sadru'l-İslâm dönemine gelindiğinde mersiyeler de sair türlerde olduğu gibi dînî bir hüviyet kazanmıştır. İslâm'ın etkisiyle oç alma gibi kötü fiilleri teşvik eden şiirler de terk edilmiştir. Şairler şiirlerinde İslâm'ın yüceltilmesi uğrunda şehit düşen şahsiyetlere yönelik duygularını ifade etmişlerdir.⁴¹

Emevî döneminde ise, siyasi amaçlarla nazmedilmiş siyasi mersiye şiirleri bir yana bırakılırsa geleneksel olarak Sadru'l-İslâm dönemindeki mersiye şiirleri doğrultusunda nazmedilip bu şiirlerde sevilen bir yakının, halife veya başka devlet adamlarının kaybı işlenmiştir.⁴² Dönemin ayırt edici bir özelliğine değinilecek olursa bu dönemde şairler birbirlerine mersiye yazmışlardır. Birbirlerini hicvetmeleriyle döneme damgalarını vuran Cerîr ve Ferezdak gösterilebilir duruma misal gösterilebilir. Cerîr, Ferezdak vefat ettiğinde onun için mersiye yazmıştır. Aynı şekilde dönemin ayırt edici bir diğer özelliği şairlerin öleceklerini anladıkları zaman kendileri için mersiye yazmalarıdır. Horasan'daki savaflara katılıp öleceği vaktin yaklaştığını hisseden şair Mâlik b. er-Reyb et-Temîmî (ö. 60/680) kendisi için mersiye yazmıştır.⁴³

2.1.4. GAZEL

Gazel, klasik Arap şiirinin başta gelen şiir türlerinden biridir. Cahiliye döneminden intikal edip aşk, şarap, kadın gibi konuların işlendiği bir tür olan gazel,⁴⁴ Emevîler dönemine kadar müstakil bir şiir türü olmamış, nesib ve teşbib isimleri altında kasidenin bir bölümü olmuştur. Cahiliye döneminde sarîh ve afîf gazel olmak üzere iki çeşit gazel mevcuttur. Sarîh gazel hissi ya da fahiş isimleriyle de anılmıştır. Bu gazelde bedensel aşk merkezli kadının dış güzelliğinden bahsedilmiş ve ilaveten uygunsuz detaylara yer verilmiştir. Afîf gazelde ise bedensel güzellikten ziyade duygulara yer verilip platonik bir aşktan bahsedilmiştir.⁴⁵

Sadru'l-İslâm döneminde gazelin daha zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Zira İslâmiyet'in gelişmesiyle şairler, şiirlerinde dînî konuları işlemeye tevccüh göstermişler ve medih, fahr, mersiye, hiciv gibi türlerde kendilerini göstermişlerdir. Bunun yanında kadınlar hakkındaki düşüncelerini açık bir şekilde şiirlerine dökmekten imtina etmeleri de gazelin nazmedilme oranının düşmesinde rol oynamıştır.⁴⁶

³⁷ Yiğit, "Emevîler", 11/96; Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 60.

³⁸ Mehmet Faruk Toprak, "Mersiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/215.

³⁹ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 68.

⁴⁰ Toprak, "Mersiye", 29/215.

⁴¹ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 68.

⁴² Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 69.

⁴³ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 72-73.

⁴⁴ Halûk İpekten, "Gazel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/440.

⁴⁵ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 74-75.

⁴⁶ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 76.

Emevî devrine gelindiğinde gazel artık müstakil bir form kazanmış ve bilhassa Hicaz bölgesinde gelişmiştir. Sadru'l-İslâm'da Efendimiz (sav) ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminde gazele ihtiyatlı yaklaşmıştır, ancak Emevîlerde bu hassasiyet gitgide zayıflamıştır. Şairlerin yanında toplumun önde gelen isimleri hatta Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720) hariç yöneticiler de zevk ve eğlenceye düşkün olmuş, Yezîd b. Muâviye gibi bazı yöneticiler gazel yazanlara çanak tutmuş, kendileri de gazel yazmışlardır. Öyle ki toplumun mühim şahsiyetlerinden kimisi evlerinde eğlence meclisleri düzenlemiş ve buralarda kadınların şarkı söylemesine ortam hazırlamıştır. Emevî döneminde hilafet merkezi Şam'dır. Yönetim, Hicaz halkını siyasetten uzaklaştırmak için bu bölgedeki eğlence faaliyetlerini teşvik etmiştir. Böylelikle insanların siyasetten kopması ve yeni bir meşguliyet arayışına girmesi sağlanmıştır. Fetihlerin artmasıyla elde edilen ganimetler sonucu refah seviyesi yükselmiş, dolayısıyla bölge halkı zevk ve eğlenceye dayalı bir hayat sürmeye başlamıştır. İran, Bizans gibi toplumların Araplarla bir arada yaşaması neticesinde onların eğlence hayatlarından etkilenilmiştir. Şarkı kültürü yayılmış ve şairlerin şiirleri bestelenip okunmaya başlamıştır. Bundan mütevellit şairler gazel yazmaya meyletmişlerdir.⁴⁷ Dönemde vuku bulan tüm bu gelişmeler gazelin ayrı bir tür olmasında ve bu türündeki şiirlerin ön plana çıkmasında tesirli olmuştur. Söz konusu gelişmelerde halifelerin ve âbitler, zâhitler ve kadılar gibi toplumda dînî bir statüye sahip şahsiyetlerin de bu faaliyetlerin içinde yer alması oldukça dikkat çekicidir.

Yazılan gazeller öyle bir hal almıştır ki şairlerin bazıları eşrafın kızları hatta ve hatta halifelerin kızları hakkında gazeller yazmaya cüret edebilmiştir. Halifeler ise bu şiirler karşısında olumsuz bir tutum sergilememişler ve şairleri karşılığın almamışlardır.⁴⁸ Bu tavır, şairlerin o zamanki güçlerine işaret etmektedir.

Emevî döneminde geleneksel, hadarî ve uzrî olmak üzere üç çeşit gazel olduğu görülmektedir.

2.1.4.1. GELENEKSEL GAZEL

Geleneksel gazel, müstakil bir şiir türü olarak algılanmayıp kasidenin bir bölümü şeklinde yazılmaya devam edilen türdür. Cahiliye döneminde var olan bu tarz, Sadru'l-İslâm ve Emevî döneminde de varlığını korumaya devam etmiştir. Sınâî ve taklîdî olarak da adlandırılmıştır. Sevgilinin yurdu, sevgilinin hayali, aşkın verdiği cefa ve kadın güzelliği gibi konular ekseninde nazmedilmiştir. Cerîr, Ferezdak, Ahtal ve Râî'yi (ö. 97/716 [?]) geleneksel türde gazel nazmeden şairler arasında saymak mümkündür.⁴⁹

2.1.4.2. HADARÎ GAZEL

Geleneksel gazelin aksine müstakil bir form kazanmıştır. Yerleşik hayata geçilip refah seviyesinin yükselmesiyle eğlenceye olan meylin artması sonucu canlanan bir şiir türü olmasından ötürü hadarî gazel olarak bilinmektedir.⁵⁰ Şairler, kadınlara karşı besledikleri duygularını ve sevgilileriyle yaşadıkları olayları çekinmeden açık bir şekilde dile getirmişlerdir. Kadınlara alakalı tüm detaylar somut bir şekilde şiirde ele alınmıştır. Ahlak bir kenara bırakılıp şiirler nefsanî duygularla kaleme alınmıştır. Mezhebu'l-lezze (zevk ekolü), sarîh gazel (açık gazel), mutlak gazel (serbest gazel), ibâhî gazel (şehevî gazel), umerî gazel (Ömer b. Ebû Rebîa (ö. 93/711-12) tarzı gazel), mâcin gazel (ahlaksız gazel) gibi isimlerle de anılmıştır. Bu türün önemli özelliklerinden biri de şairin ve şiirin yazıldığı kadının toplumdaki üst tabakalara mensup kimseler olmasıdır. Daha önce bahsi geçtiği üzere şairler halifelerin ve önde gelen şahsiyetlerin kızları için bu türde gazeller nazmetmişlerdir. Üstelik kadınlar da bu durumdan hoşlandıklarını belli etmişler ve kendileri hakkında gazel yazılmadığında sitem etmişlerdir. Bu türün en önemli temsilcisi Ömer b. Ebû

⁴⁷ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 76-77; Yalar, "Arap Şiiri", 334-335.

⁴⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 78-79.

⁴⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 80-81.

⁵⁰ Gibb, *Arap Edebiyatı*, 55; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 51; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 57.

Rebîa'dır.⁵¹ Abdurrahmân b. İsmâîl (ö. 90/709), Ebû Dehbel el-Cumahî (ö. 96/715) Zürrumme de temsilciler arasında sayılabilir.⁵²

2.1.4.3. UZRÎ GAZEL

Uzre kabilesine mensup iffetleriyle meşhur kişilerce söylenen gazel türü olması sebebiyle uzrî gazel olarak isimlendirilmiştir. Kırsal kesimde yaşayan şairler tarafından söylendiği için diğer bir ismi de bedevi gazeldir. Uzrî gazel; diğer türlere nispeten İslâm prensiplerini özümsemiş, takva sahibi, ahiret hayatını dünya hayatına tercih eden, bununla birlikte kendisine bahşedilmiş sevgi duygusunu da bir kenara atamayıp bu duyguyu belli bir utanma ve ahlak çerçevesinde ifade eden şairlerin durumunu belirten bir tabirdir. Şairler şehvetlerini dizginleyip duygularını Allah'tan korkarak iffeti bir şekilde dile getirmişlerdir. Şiirlerde aklın değil de kalbim hakimiyetinde, her ne olursa olsun hiçbir şekilde sona ermeyecek bir aşk, iffet duygusunun sınırlarıyla ele alınmıştır. Hadaî gazelde gerçek bir aşk anlatılırken uzrî gazelde daha çok hayali bir aşk ele alınmıştır. Cemîl b. Ma'mer (ö. 82/701) bu türün en önemli temsilcisidir.⁵³ Kays b. Zerîh (ö. 68/687), Kays b. el-Mülevvah (ö. 70/689), Kuseyyir b. Abdurrahmân (ö. 105/723) gibi isimler de temsilciler arasındadır. Şairler maşuklarının isimleriyle öyle bütünleşmiştir ki onların adlarıyla anılır olmuşlardır. Cemîlu Büseyne, Kaysu Lubnâ, Mecnûnü Leylâ, Kuseyyiru Azze buna örnektir.⁵⁴

2.1.5. HAMRİYYÂT

Hamriyyât, içkiyi konu edinen şiirlere verilen isimdir. Diğer şiir türleri gibi cahiliye döneminden beri varlığını korumuştur. Bilindiği üzere cahiliye döneminde içki için dînî bir yasaklama söz konusu olmamış ve oldukça yaygın bir şekilde tüketilmiştir. Bu nedenle içki ve içki meclisleri neredeyse her şairin şiirine konu olmuştur.⁵⁵

İslâm'ın getirdiği yeni düzenle birlikte toplumun yaşam tarzında önemli değişimler olmuştur. Dolayısıyla şiir içerikleri de bundan etkilenmiştir. İslâm'ın savunulması, cihada teşvik, Efendimiz'in (sav) ve ashabının övülmesi gibi konular revaçtayken gazel, namusa dil uzatma boyutundaki hiciv gibi türler zayıflamıştır. İçkinin yasaklanmasıyla hamriyyât türündeki şiirlerde de ciddi bir azalma olmuştur. Hz. Ömer döneminde, şiirinde içkiden bahseden ancak içki içmediğini ifade eden Meysan valisi Nu'mân b. Alî (ö. ?), Hz. Ömer kendisine inanmasına rağmen görevinden alınmıştır. Aynı şekilde içki hakkında bir şiir nazmeden şair Ebû Mihcen es-Sekafî (ö. 30/650) hapse atılmıştır.⁵⁶

Emevî döneminde bu hassasiyetlerin devamı sağlanamamıştır. Yaşam standartlarının iyileşmesi sonucu eğlence merkezlerine yönelim arttığından bu şiir türünde yeniden bir canlanma olmuştur. Yöneticiler halkı yönetimden uzak tutmak için eğlence merkezlerini teşvik etmekle kalmamış, kendileri de eğlence meclislerinde boy göstermişlerdir. İçki hakkında şiir yazılmasına çanak tutup kendileri de bizzat hamriyyât türünde şiirler nazmetmişlerdir. Durumun vahameti bununla sınırlı kalmayıp halife eşleri de içki meclislerine iştirak etmekten geri durmamıştır. Şairler İslâm'ın içki hakkında getirdiği yasaklama ile alay etmişler, içkiden adeta bir abıhayatmışçasına bahsetmişlerdir.⁵⁷

⁵¹ Yiğit, "Emevîler", 11/96; Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 85-86; Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 79; Gibb, *Arap Edebiyatı*, 55.

⁵² Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 85-86.

⁵³ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 95-98; Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 79-80; Gibb, *Arap Edebiyatı*, 55-56; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 57.

⁵⁴ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 98; Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 65.

⁵⁵ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 112-113.

⁵⁶ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 113.

⁵⁷ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 113-118.

Sadru'l-İslâm dönemindeki saadet ortamının Emevî döneminde de devam edip terakki göstermesi beklenirken gelişmelerin aksi yönde olduğu, toplumun yaşayış biçiminin cahiliyeye benzediği görülmektedir. Şiirde de benzeri bir durum söz konusu olup dönemde nazmedilen şiirler cahiliye devrindeki hamriyyât şiirleriyle benzerlik göstermektedir.⁵⁸

Yezîd b. Muâviye, Muğîre b. Abdullâh el-Ukayşir (ö. 80/699), Ahtal, Ebu'l-Hindî (ö. ?) gibi şairler bu türde öne çıkan isimlerdir.⁵⁹

2.1.6. ZÜHD, HİKMET VE NASİHAT ŞİİRLERİ

Cahiliye döneminde zühd ile nitelenebilecek şiirler az da olsa mevcuttur. Zira göçebe bir hayat tarzı benimseyen Arap toplumunda putperestler, Yahudiler, Hristiyanlar, Sâbiîler, Mecusiler, Hanifler gibi muhtelif dinlere mensup kitleler mevcuttur.⁶⁰ Din, cahiliye devrinde pek ele alınan konulardan olmamış, bunun yerine mükemmel insan tipinin hasletlerinden bahseden edep, ölüm karşısındaki acziyet, hikmetli sözler, öğütler, zühd gibi mevzular ele alınmıştır.⁶¹

Sadru'l-İslâm döneminde ise durum değişmiş, dînî konuların işlendiği şiirler ayrı bir tür haline gelmiştir. Dînî naslar, şiirler üzerinde oldukça tesirli olmuştur. Cahiliye şiirindeki öç almaya ve kabile taassubuna dayanan bazı mefhumların yerini Sadru'l-İslâm'da hoşgörü, güzel ahlaka çağrı gibi konular almıştır. Sahabe, Efendimiz'i (sav) görmüş, onunla yaşamış ve hayatını kendi hayatına tatbik edebilme imkânı bulmuştur. Bu sebeple ahlaki zafiyetler, eğlence düşkünlüğü gibi sorunlar bu devirde görülmemiş, dolayısıyla şiirde de etkili olmamıştır.⁶²

Emevîler dönemine gelene kadar dînî hassasiyetler gitgide zayıflamıştır. Bilhassa fetihlerden sonra yaşam koşullarının iyileşmesiyle konfor artmış, halkta bariz bir dünyevileşme görülmüştür. Söz konusu durumlar bazı şairleri aksi yönde etkilemiştir. Seküler yaşam tarzına tepki olarak dindar yaşamaya ve dünya lezzetlerinden el ayak çekmeye çalışmışlar ve bunu şiirlerine de yansıtılmışlardır. Emevîlerdeki zühd hareketleri daha çok Irak'ta görülmüştür. Yabancıların çokluğu, bölgedeki valilerin halka yaptığı zulüm zühd hareketinin özellikle bu bölgede yoğunlaşmasının sebepleri arasındadır. Sâbık el-Berberî (ö. 132/749) bu türde en öne çıkan isim olmakla beraber Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö. 69/688), Miskîn ed-Dârimî (ö. 90/709), Urve b. Uzeyne (ö. 130/747) gibi şahsiyetler zühd, hikmet ve nasihat türünde şiirler nazmetmişlerdir.⁶³

2.1.7. FAHR VE HAMÂSE ŞİİRLERİ

Fahr; şairlerin kendilerinden, neseplerinden, inançlarından, şiir alanındaki ustalık ve yeteneklerinden, kılıç, at ve deve gibi şahsî eşyalarından veya uzun ömürleriyle hayat tecrübelerinden övünerek söz ettikleri şiir türünü ifade etmektedir.⁶⁴ Hamâse kelimesi ise kahramanlık, cesaret, yiğitlik ve atılganlık anlamında kullanılmıştır. Arap edebiyatında bu tür konuları ele alan şiirlere hamâse şiirleri adı verilmiştir.⁶⁵

Cahiliye dönemindeki Arap toplumunda şairin kendini veya kabilesini överken ya da düşmana karşı savunurken en etkili silâh sayılan şiire başvurduğu görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında fahr sadece medhin değil hicvin de bir unsuru olarak görülmektedir. Zira övme veya övünmeye vesile olan cesaret ve cömertlik başta olmak üzere hilim, azim, sebat, vefa, iffet, doğruluk, sabır, adalet,

⁵⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 120.

⁵⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 113.

⁶⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I Cahiliye Dönemi*, (Erzurum: Fenomen Yayınları, 4. Baskı, 2019), 161.

⁶¹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I Cahiliye Dönemi*, 166-167.

⁶² Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi II Sadru'l-İslâm Dönemi*, (Erzurum: Fenomen Yayınları, 3. Baskı, 2017), 143.

⁶³ Yiğit, "Emevîler", 11/96; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 121-122; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 58.

⁶⁴ Durmuş, "Fahr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/79.

⁶⁵ Durmuş, "Hamâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/437.

bağışlama, sır saklama, tevazu, zekâ ve akıl gibi güzel hasletler hiciv sırasında yerilene karşı kullanılır.⁶⁶ Hamâse şiirlerinin mevzusu da fahrda olduğu gibi yiğitlik, kahramanlık, cesaret gibi vasıflardır.⁶⁷ Arap kabileleri arasında vuku bulan savaş, baskın ve talanlar, komşu ülkelerle aralarında olan çatışmalar fahr ve hamâse türünde nazmedilen şiirin gelişimine zemin hazırlamıştır.⁶⁸

Sadru'l-İslâm dönemine gelindiğinde söz konusu şiir türlerinde Müslümanlar ve müşrikler arasındaki savaşlar, mücadeleler ve fetihler işlenmiştir. Müşrikler cahiliye üslubunu devam ettirerek kuvvet, galibiyet, zulüm, zorbalık, neseple övünme gibi övünme vasıtaları kullanırken Müslümanlar, müşriklere karşı kazanılan zaferler, cihat, şehadet, İslâmî erdemler gibi mevzuları ele almışlardır. Kabile, soy, aşiret, ırk ve milliyet unsurları ile övünmeler azalmıştır.⁶⁹

Emevîler devrinde ise siyasi ve dînî gruplaşmaların ortaya çıkması, fahr ve hamâse şiirlerinin içeriğinin değişmesine neden olmuştur. Cahiliyede olduğu gibi Müslümanlar birbirlerine karşı kazandıklarını zannettikleri zaferlerle övünmüşlerdir. Haricîlerin savaşlarına katılarak onların yiğitliklerini anlatan şair ve liderlerden Katarî b. Fücâe (ö. 78/697 [?]), Şîa'nın Emevîlerle yaptığı savaşlara katılıp hüznün içerikli şiirlerle bu harpleri tasvir eden İbn Kays er-Rukayyât (ö. 75/694), Kümeyt el-Esedî (ö. 126/744) ile bunlara karşı Emevîler'in yiğitliklerini öven Ahtal, Miskîn ed-Dârimî (ö. 89/708) ve Kâ'b b. Ma'dân el-Eşkarî (ö. 102/720) bu türde nazmedilen şiirlerin başlıca temsilcilerindendir.⁷⁰

2.1.8. SU'LÛK (YAĞMACI) ŞAİRLERİN ŞİİRLERİ

Cahiliye döneminde, işledikleri bir suç sebebiyle, anneleri Arap kökenli olmadığından ya da ten renklerinin siyah olması gibi nedenlerle kabileleri tarafından dışlanan ve kovulan şairler olmuştur. Bu şairler devrin ekonomik ve sosyal şartlarına bir tepki olarak yağmacılık yapmışlar, yol kesmişler, zengin insanların mallarını gasp edip fakirlere dağıtarak kendilerince adil bir düzen kurmaya çalışmışlar ve bu süreçte yaşadıklarını şiirlerine konu etmişlerdir. Söz konusu şair taifesi su'lûk şairler olarak anılmıştır.⁷¹

İslâmiyet'in gelişiyile beraber su'lûk şairlerin sayısı bir hayli azalmıştır. Zira onları yağma yapmaya iten faktörlerin olabildiğince önüne geçilmiştir. Kıyas, recim, hırsızların elinin kesilmesi, had cezası gibi suç işlemekten caydırıcı cezaların getirilmesi toplumun düzeninin sağlanmasında tesirli olmuştur. Buna ek olarak zekât müessesesi, kazanılan ganimetlerin halka adaletli bir şekilde dağıtılması gibi düzenlemelerle ekonomik dengesizliğin önüne geçilmiş ve suç işleme oranı oldukça azalmıştır.⁷²

Sadru'l-İslâm döneminde sağlanan toplum düzeni Emevîler döneminde varlığını koruyamamıştır. Refah düzeyinin yükselmesine karşın bu zenginlik halkın bütününe yansımamıştır. Emevî valileri mevâlî sınıfı başta olmak üzere zulmederek halktan ağır vergiler almış, halk bu vergiler altında ezilmiştir. Bunun neticesinde yoksul kesimler ortaya çıkmıştır. İnsanlar tepkisini yönetime isyan ederek, yol kesip hırsızlık yaparak göstermiştir. Böylelikle suç oranları tekrar artmış ve cahiliye dönemindeki gibi kabileleri tarafından dışlanıp kovulan şairler olmuştur. Şiirlerinde yoksulluk, işlenen bir suç, yönetimin baskıları gibi nedenlerle isyan ettikleri ve yağmacılık yaptıkları gibi mevzuları ele almışlardır. Mâlik b. er-Reyb et-Temîmî (ö. 60/680), Ebu'n-Naşnâş et-Temîmî (?), el-

⁶⁶ Durmuş, "Fahr", 12/79.

⁶⁷ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 133.

⁶⁸ Durmuş, "Hamâse", 15/437.

⁶⁹ Durmuş, "Fahr", 12/79; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 134.

⁷⁰ Durmuş, "Hamâse", 15/438.

⁷¹ Durmuş, "Su'lûk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2019, 3. Baskı, Ek II), 528-529; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 140.

⁷² Durmuş, "Su'lûk", Ek II, 529; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 141.

Hâtîm el-Uklî (?), Enes b. Ebî Unâs (?), Uhaymir es-Sa'dî (?) gibi isimler su'lûk şairlerin önde gelen temsilcileridir.⁷³

2.2. YENİ TÜRLER

2.2.1. NAKÎZA

Emevîler döneminde meydana gelen siyasi ve sosyal olayların şiir türlerinin içeriğinde önemli bir etkisi olmuş ve böylelikle geleneksel şiir türlerinin yanında yeni şiir türleri de ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Bu yeni türlerden biri de nakîzadır. Nakîza, bir şairin şiirine diğer bir şairin onunla aynı vezin ve kafiyeyi kullanmak suretiyle zıt görüşlerini ifade ederek nazmettiği şiire veya kasideye verilen isimdir. İkinci şairin, birinci şairin görüşlerini çürütmesi (nakzetmesi) gaye edinildiği için bu türe nakîza denilmiştir.⁷⁵ Başka bir deyişle hicvin karşılıklı hali ya da atışma olarak da nitelendirilmesi mümkündür.

Nakîza türü, cahiliye döneminde müstakil bir tür olmamakla beraber dönemin fahr ve hiciv türünde nazmedilen şiirlerinde bu türe örnek olabilecek kesitler mevcuttur. Emevîler devrinde öne çıkan nakîza türünün gerçek anlamda başlangıcı Sadru'l-İslâm dönemine tekabül etmektedir. Müşrik şairler ve Müslüman şairler birbirlerini yermek gayesiyle karşılıklı şiirler nazmetmişlerdir. Bedir ve Uhud savaşları bu minvalde önemli bir kaynak olmuştur.⁷⁶

Emevîler döneminde halkın siyasetten uzak tutulup birbiriyle meşgul olmalarının sağlanması, kişiler ve kabileler arasındaki husumetler, hilafet ve mezhep tartışmaları gibi durumlar nakîza türünün özellikle bu dönemde yıldızının parlamasının nedenleri arasında sayılabilir. Bu atışmalar ekseriyetle pazar ve panayır gibi kalabalık yerlerde, tezahüratlar eşliğinde hoş vakit geçirmek için yapılmış ve nakîza türü müstakil bir şiir türü olmuştur. Hiciv türünde olduğu gibi sert bir üslup hakimdir.⁷⁷

Nakîza iki tema etrafında cereyan etmiştir. Bunların ilki övünme ve kabile hicvi, ikincisi ise kadınların namuslarını dile dolayan kötü sözlerdir. İlaveten eğlence, alaya alma gibi konular da nakîza türünde ele alınmıştır. Bu şiir türü Arap diline büyük katkıları olmasına rağmen söz konusu temalar sebebiyle İslâmî ruha aykırı olduğundan kusurlu görülmüştür. Cerîr, Ahtal ve Ferezdak nakîza türünün Emevîler dönemindeki en önemli temsilcileridir.⁷⁸

2.2.2. SİYASİ ŞİİR

Bilindiği üzere Emevîler döneminde siyasi durum oldukça karışık bir hal almıştır. Hz. Osman'ın şahadetinden sonra hilafet meselesinin büyük bir sorun haline gelmesiyle halk gruplara ayrılmıştır. Emevî yönetimini destekleyenlerin yanında Hariciler, Şiiler, Zübeyrîler gibi fırkalar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu grupların ideolojik fikirleri dönemin şiirlerine yansımış olup yeni bir tür olan siyasi şiir türü ortaya çıkmıştır.⁷⁹ Dönemin siyasi şiirini söz konusu siyasi fırkaları inceleyerek ele almaya çalışacağız.⁸⁰

⁷³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 142-146.

⁷⁴ Gibb, *Arap Edebiyatı*, 54.

⁷⁵ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 148; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 55.

⁷⁶ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 147-148.

⁷⁷ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 148.

⁷⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 148-149; Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 81; Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 64; Gibb, *Arap Edebiyatı*, 54; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 55.

⁷⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 162; Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 65; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 49.

⁸⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 162; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 171; Tayyip Tüz, "Emevîler Dönemi Siyasi Şiir Ferezdak Örneği", 259.

2.2.2.1. EMEVÎLERİ DESTEKLEYENLER

Emevî yanlıları hilafetin Emevîlerin hakkı olduğunu ayet ve hadislerle destekleyemeseler de şiirlerinde Emevîlerin Müslümanları bir çatı altında toplayarak istikrarı sağlamalarından bahsetmişlerdir. Medih, hiciv ya da mersiye türlerini siyasi düşünceleriyle harmanlayarak siyasi medih, siyasi, hiciv ya da siyasi mersiye şeklinde şiirler nazmetmişlerdir.⁸¹

Devletin kurucusu Hz. Muâviye şairlerin muhalefetinden çekinmiş ve valiliğinden itibaren şairlerle iyi geçinip onları karşısına almamıştır. Edebiyatçıları desteklemiş ve onlara ihlanda bulunmuştur. Öyle ki kendisini, ailesini veya yakınlarını hicvedenlere bile tahammül edip bağışlayıcı bir tutum sergilemiştir.

Cerîr ve Ferezdak bu hareketin öncü şairlerindedir. Hristiyan bir şair olmasına rağmen Ahtal da Emevî yanlısı bir tavır takınmıştır. Bu isimlerin yanında Abdullah b. ez-Zebîr (75/695), Miskîn ed-Dârimî, Ebû'l Abbâs el-A'mâ el-Mekkî (ö. 140/757), gibi şahsiyetler de bu hareketin önde gelen temsilcilerindedir.⁸²

2.2.2.2. HARİCİLER

Sıffin Savaşı'nın ardından vuku bulan Hakem Olayı'ndan sonra, Hz. Ali'nin tahkimi kabul etmesi üzerine Hariciler denilen muhalif bir fırka ortaya çıkmıştır. Ancak Hariciliğin neşetini bu olayla sınırlı tutmayıp Hz. Osman dönemine kadar götürmek mümkündür. Hz. Osman'ın hilâfetinin son yıllarında meydana gelen karışıklıklar sebebiyle Müslümanların zihinlerini meşgul eden bazı fikir ve davranışlar göz önünde bulundurulduğunda, Haricîliğin tahkim olayı üzerine birdenbire varlık kazanmış bir fırka olmadığı anlaşılmaktadır. Emevîler dönemine gelindiğinde yönetime isyan etmişler ancak Emevî ordusu tarafından bastırılmışlardır.⁸³

Şairler şiirlerine şahsiyetlerini değil, daha çok siyasi ve dînî kimliklerini yansıtmışlardır. Şairlerin geneli bedevi kökenli olup fasih bir dil ve orijinal ifadeler kullanmışlardır. Şiirlerde kahramanlık, davaya inanç, daha önce ölen yandaşlarına kavuşma arzusu, bir ayaklanmaya çağrı, savaşa katılmama (savaşa katılmayanları kafir kabul ettiklerinden dolayı), Hâricî olmayanların kâfir oldukları, tahkim olayını reddetme gibi konuları işlemişlerdir. Şiirlerin hemen hepsi siyasete ek olarak akideye dayalıdır. Mersiyelerinde hüznün ve ağlama yerine Allah'ın takdir ve kazasına rıza gösterme, medih ve hiciv türündeki şiirlerinde ise kabile taassubu duygusuna yer vermişlerdir.⁸⁴

Katarî b. Fücâe (ö. 78/697 [?]), Tırrımâh b. Hakîm et-Tâî (ö. 125/743 [?]), İmrân b. Hittân (ö. 84/703) gibi isimler öne çıkan temsilcilerdendir.⁸⁵

2.2.2.3. C. ŞİİLER

Şîa, Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet yönetiminin Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen çeşitli grupların ortak adıdır.⁸⁶ Şiiler Kerbela olayından sonra Hz. Hüseyin'in intikamını almak istemişler ve Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin haklarını savunmayı kendilerine düstur edinmişlerdir.⁸⁷

Şiirlerinde Efendimiz (sav) ve Hz. Ali başta olmak üzere ehl-i beyte duyulan sevgi ve muhabbeti dile getirmişler, hilafet konusunda ehl-i beytin hak sahibi olduğunu savunmuşlardır. Başta

⁸¹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 165; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 171.

⁸² Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 165-177.

⁸³ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hâricîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/171-172.

⁸⁴ Azmi M. S. al-Salihi ve Mustafa Öz, "Hâricîler (Kültür ve Edebiyat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/175-178; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 175.

⁸⁵ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 184; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 175.

⁸⁶ Öz, "Şîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/171.

⁸⁷ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 201; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 176.

Kerbela'da şehit olan Hz. Hüseyin olmak üzere diğer şehitler için duydukları hüznü ifade edip onları övmüşlerdir. Hz. Ali'nin hakkının gasp edildiğini belirtip düşman gördükleri kimselere karşı tehdit ifadeleri ihtiva eden şiirler nazmetmişlerdir. Bilhassa Kümeyt b. Zeyd el-Esedî (ö. 126/744) Şianın haklılığını gösteren delil ve gerekçeleri ortaya koymaya özen göstermiştir. Bazen de Emevîlerin baskıları karşısında zarar göreceklerinden endişe duyduklarından takiye yapmaya yöneldikleri ve yönetimdeki önde gelen şahsiyetleri methettikleri vakidir.⁸⁸

Ebu'l-Esved ed-Duelî, Eymen b. Hureym el-Esedî (ö. 80/699 [?]), Kuseyyir b. Abdurrahmân (ö. 105/723), Kümeyt b. Zeyd el-Esedî gibi isimler öne çıkan temsilciler arasındadır.⁸⁹

2.2.2.4. ZÜBEYRİLER

Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Hz. Osman'ın şehit edilmesi olayında onun en büyük savunucusu ve destekçisi olmuştur. Hz. Muâviye döneminde halifelik ile ilgili bir girişimde bulunmamıştır. Yezîd'in halifeliği döneminde vuku bulan Kerbela olayı sonrasında Hz. Hüseyin'in şehit olmasıyla Yezîd'e karşı muhalefetin en önemli isimlerinden biri olmuştur. Yezîd'in ölümünden sonra II. Muâviye halife olmuş, ancak kısa bir süre sonra vefat etmiştir ve yerine Mervân b. el-Hakem yönetimi devralmıştır. Üst üste gelen bu ölüm olayları sırasında meydana gelen karışıklıkta Abdullah b. Zübeyr biat almış ve halifeliğini ilan etmiştir. Netice itibarıyla yönetim çift başlı bir hal almıştır. Mervân b. el-Hakem döneminde çözüme kavuşamayan hilafetteki ikilik durumu, Abdülmelik b. Mervân devrine gelindiğinde Abdullah b. Zübeyr'in Haccâc tarafından şehit edilmesiyle son bulmuştur.⁹⁰

Şiirlerde ise Efendimiz (sav) Kureyşli olduğu için hilafetin Kureyş kabilesinin hakkı olduğu, daha sonra ise Mudar kabilesinin bu makama layık olduğu, Efendimiz'in (sav) doğduğu şehir olması hasebiyle hilafet merkezinin Mekke olması gerektiği, halifeliği Zübeyr ailesinin taşınması gerektiği gibi mevzular işlenmiştir. Şiirlerde bir hüznün havası hakimdir. Ubeydullâh b. Kays er-Rukayyât (ö. 75/694) önemli temsilcilerden biridir.⁹¹

2.2.2.5. MEVÂLÎ VE ŞUÛBİYYE HAREKETİ

Mevâlî, Emevî döneminde Arap olmayan Müslüman halklar için kullanılan bir terimdir.⁹² Arap olmayan milletlerin Araplardan üstün olduğunu iddia eden siyasi, fikrî ve edebî harekete ise şuûbiyye hareketi denir.⁹³ Emevîlerin siyasi ve sosyal yapısı hakkında bilgi verilirken Arap olmayan Müslümanlara karşı sergiledikleri tutumdan bahsedilmiştir. Cahiliyedeki kabilecilik anlayışı İslâmiyet'le beraber zayıflamış, ancak Emevîlerde bu anlayış tekrar canlanmıştır. Arap olmayanlara karşı dışlayıcı bir siyaset güdülmüştür. Emevîler'in mevâlîye ikinci sınıf insan muamelesi yapması ve ırkçı yaklaşımı Araplarla mevâlî arasında bir duvar oluşturmuştur. Kendilerine yapılan küçümseyici davranışların yanında devlet tarafından bazı haklardan mahrum bırakıldığını gören mevâlî, bu muameleye dayanamayıp yönetime karşı çıkmış, böylelikle şuûbiyye hareketi başlamıştır. Mevâlînin Emevî yönetimine olan muhalif tutumu devletin yıkılışında büyük pay sahibi olmuştur. Mevâlî, başta Ali evlâdı adına çıkarılanlar olmak üzere pek çok isyana katılmış, yönetime karşı yapılan her harekete destek vermiştir. Mezhep

⁸⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 218-221; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 177.

⁸⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 205; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 177.

⁹⁰ Hakkı Dursun Yıldız, "Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/145-146; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 221-228; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 179-180.

⁹¹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 229, 235; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 180; Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 65.

⁹² Yiğit, "Mevâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/424.

⁹³ Adem Apak, "Şuûbiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/244; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 49.

ihtilâfı, bölgecilik ve çeşitli sosyal sıkıntılar da mevâlînin bu isyanlara katılmasında etkili olmuştur.⁹⁴

Şairler şiirlerinde Arap kültürü karşısında diğer kültürlerin eski canlılığını kazanması ve Arap kültürünün aşağılanmasını amaçlamıştır. Ancak şiirlerin içeriğine bakıldığında kendi kültürleriyle Arap kültürünü harmanladıkları, Arapçayı sonradan öğrenmeleri nedeniyle gramerde hata yaptıkları görülmüştür. Hind, Selmâ, Umâme gibi semboller kullanıp bunlarla Araplara atıfta bulunmuşlardır. İsmâil b. Yesâr (ö. 110/728) ve Yezîd b. Dabbe es-Sekâfi (ö. 130/748) önemli temsilcileri arasındadır.⁹⁵

3. EMEVÎ DÖNEMİNDE ÖNE ÇIKAN ŞAİRLER

Emevî döneminde pek çok şair şiir nazmetmiştir ancak bu başlık altında döneme damgasını vuran bazı isimlerle iktifa edilecektir.

3.1. CEMÎL B. MA'MER EL-UZRÎ (Ö. 82/701)

Hicaz'da Vâdilkurâ'da doğan şairin tam adı Ebû Amr Cemîl b. Abdillâh b. Ma'mer el-Uzrî'dir. Amcasının kızı Büseyne'ye âşık olan şair ona gazeller söylemiştir. Aşkı yüzünden Cemîl-i Büseyne olarak tanınmıştır. O zamanki Araplarda bu tür olaylar küçük düşürücü görüldüğü için kızın ailesi evlenmelerine müsaade etmemiş ve Büseyne'yi Nübeyh b. Esved adında biriyle evlendirmiştir. Ancak Cemîl'in gazel söylemeye devam etmesi sonucunda şikâyet edilip ölümle tehdit edilince Yemen'e kaçmak zorunda kalmıştır. Büseyne'nin ailesi otlak aramak için Suriye'ye göç edince onların peşinden gitmiş ve Büseyne'yle tekrar görüşmeye başlamıştır. Hakkında ölüm kararı verilince Mısır valisi Abdülaziz b. Mervan'a sığınmış ve ona övgü şiirleri yazmıştır. Burada kendisine bir ev tahsis edilmiştir. Kısa bir süre sonra da vefat etmiştir.⁹⁶

Uzrî gazelin en önemli temsilcisidir. Hayali aşkı şiirlerinde en iyi işleyen şairdir.⁹⁷ Şiirleri Büseyne'ye âşık olmadan önce ve olduktan sonra olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir. Günümüze kadar gelen bir divanı mevcuttur.⁹⁸

3.2. AHTAL (Ö. 92/710-11)

Hîre'de veya Suriye çölündeki Rusâfe civarında doğduğu rivayet edilen şairin tam adı Ebû Mâlik Gıyâs b. Gavs b. es-Salt el-Ahtal'dır. Hıristiyan kabilelerinden Benî Tağlib'e mensuptur. Kendisini sevmeyenler tarafından kullanılan domuz yavrusu anlamındaki Devbel lakabından ziyade ahmak anlamına gelen Ahtal lakabıyla tanınmıştır.⁹⁹ Kendi kabilesinden olan Müslüman şair Ka'b b. Cuayl'ın (ö. ?) bir sözü sebebiyle bu lakapla şöhret kazanmıştır. Annesi vefat edince üvey annesinin ona yönelik olumsuz davranışları sebebiyle üvey annesini hicvetmiş ve ilk hicvine böyle başlamıştır. Daha sonra kendisine "Ahtal" lakabını veren Ka'b b. Cuayl'ı yermiştir.¹⁰⁰ Kabilesinin önde gelenlerini methetmiş ve şöhreti yayılınca sarayın resmi şairi olmuştur. Halifelere methiyeler düzmüş, Yezîd'in gözdesi olmuştur.¹⁰¹ Yezîd daha halife değilken ondan Ehl-i beyt'i ve ensarı yeren bir şiir yazmasını istemiştir. Bunun üzerine Hz. Muâviye dilinin kesilmesini emrettiyse de araya Yezîd'in girmesiyle mesele kapanmıştır. Şiirlerinde siyaseti merkeze alıp

⁹⁴ Yiğit, "Mevâlî", 29/425.

⁹⁵ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, 240, 242, 246-247.

⁹⁶ Ali Şakir Ergin, "Cemîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/325; Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 80-81.

⁹⁷ Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 57.

⁹⁸ Ergin, "Cemîl", 7/325.

⁹⁹ Azmi Yüksel, "Ahtal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/183; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 56.

¹⁰⁰ Yüksel, "Ahtal", 7/183.

¹⁰¹ Yüksel, "Ahtal", 2/183; Yalar, "Arap Şiiri", 335-336; Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 63.

Emevî yanlısı bir tavır takınmıştır. Dinine bağlı bir hıristiyan olmamakla beraber İslâm'a davet tekliflerini de reddetmiştir. Abdülmelik'in oğlu I. Velîd halife olunca Ahtal'a hiç iltifat etmemiş ve şöhreti azalmıştır. Beş yıl sonra da ölmüştür.¹⁰²

Ahtal Tağlib kabilesine mensuptur. Sürekli hicivleştiği Cerîr ise Temîm kabilesinden olup bu iki kabile birbirine düşmandır. İki şair arasında yıllarca süren atışmalar olmuştur. Ferezdak Cerîr'le aynı kabileden olmasına rağmen Ahtal'ın tarafını tutmuştur. Bu üç şair, döneme nakîza türündeki şiirin en önemli temsilcileri olmuşlardır. Defalarca basılmış bir adet divanı bulunmaktadır.¹⁰³

3.3. ÖMER B. EBÛ REBÎA (Ö. 93/711-12)

Medine'de doğan şairin tam adı Ebû'l-Hattâb (Ebû Hafs) Ömer b. Abdillâh b. Ebî Rebîa b. el-Mugîre el-Kureşî el-Mahzûmî'dir. Hz. Ömer'in şehit olduğu gece doğduğu için kendisine Ömer ismi verilmiştir. Şairin ahlaka mugayir davranışları sebebiyle bu doğum gecesi hakkında daha sonra "Hak gitti, batıl geldi." denilmiştir. Asil bir aileye mensup olan şairin soyu Hz. Ömer'e dayanmaktadır. Ayrıca dînî bir eğitim almasına rağmen sefih bir hayat yaşaması dikkat çekmektedir. Maddi bir sıkıntı çekmemiş ve siyasetle ilgilenmemiştir. Bilakis geçim sıkıntısı da olmadığından dönemin eğlence hayatına kendini kaptırmış ve şiirle iştigal etmiştir. Muhtelif sebeplerle karşılaştığı ve beğendiği kadınları şiirlerine konu etmiştir.¹⁰⁴ Üstelik bununla da kalmayıp sahabi ve halife kızlarına da çekinmeden gazeller yazmıştır. Hatta bu yüzden Ömer b. Abdülazîz tarafından sürgüne yollandığı rivayet edilmiştir.¹⁰⁵ Şiirleri o kadar ilgi görmüştür ki pek çok şarkıcı tarafından bestelenmiştir. Yaşlandıktan sonra gazel söylemeye tövbe ettiyse de¹⁰⁶ kendini tutamadığı zamanlar olmuş ve her beyit için köle azat etmiştir. Hicri 93 yılında Yemen'de vefat etmiştir. Kendisinin Dimaşk'ta yahut Dehlek adasında öldüğüne dair muhtelif rivayetler vardır. Ölüm sebebi için ise cihat için yola çıktığı geminin yanması ya da uygun olmayan davranışlarda bulunduğu iffetli bir kadının bedduası sonucunda vefat ettiği şeklinde rivayetler bulunmaktadır.¹⁰⁷ Kendisi gazele müstakil bir kimlik kazandıran ilk şairlerdendir. Şiirlerinde maddi bir aşktan bahsetmiştir. Divanının neredeyse tamamı gazellerden müteşekkildir.¹⁰⁸

3.4. CERİR (Ö. 110/728 [?])

Yemâme'de doğduğu tahmin edilen şairin tam adı Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafâ (Huzeyfe) et-Temîmî'dir. Annesinin hamileyken gördüğü bir rüya üzerine ip anlamına gelen Cerîr adını verdiği rivayet edilmiştir. Temim kabilesi mensubudur. Ailesiyle sıkıntılı ve yoksulluk içinde bir yaşam sürmüş buna rağmen ailesiyle övünmüştür.¹⁰⁹ Ferezdak'ın ailesiyle kendi ailesi arasındaki husumet sebebiyle arkadaş olmalarına karşın Ferezdak ile yıllarca atışmışlardır. Emevîler'le Abdullah b. Zübeyr arasında çıkan ihtilâfta İbnü'z-Zübeyr'in tarafını tutmuştur ancak şiirlerinde Emevî taraftarı bir portre çizmiştir. Başta Ömer b. Abdülazîz olmak üzere hükümdarlara ve önde gelen devlet adamlara methiyeler, mersiye yazmıştır. Hatta rakibi Ferezdak için bile mersiye nazmetmiştir. Cerîr, Ferezdak'tan kırk veya seksen gün yahut altı ay sonra 110 (728) veya 114 (732) yılında Yemâme'de vefat etmiştir.¹¹⁰

¹⁰² Yüksel, "Ahtal", 2/183-184; Yalar, "Arap Şiiri", 335-336.

¹⁰³ Yüksel, "Ahtal", 2/184.

¹⁰⁴ Rahmi Er, "Ömer b. Ebû Rebîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/56-57; Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 80; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 57.

¹⁰⁵ Er, "Ömer b. Ebû Rebîa", 34/57; Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 80.

¹⁰⁶ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 65.

¹⁰⁷ Er, "Ömer b. Ebû Rebîa", 34/57.

¹⁰⁸ Er, "Ömer b. Ebû Rebîa", 34/57; Yalar, "Arap Şiiri", 337.

¹⁰⁹ Er, "Ömer b. Ebû Rebîa", 34/57; Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 82.

¹¹⁰ Zülfikar Tüccar, "Cerîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/412; Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 55.

Cerîr medih ve mersiyelerinde zarif ve ince bir üslup takip ederken hicivlerinde hakaret dolu, kaba ve sert bir dil kullanmıştır.¹¹¹ Bu yüzden devrinin diğer şairleriyle arasında birçok hadise cereyan etmiştir. İslâmiyet'e aykırı olan şeyleri ve bazı kavramları sadece hiciv amaçlı kullanmıştır. Cerîr'in öfkeli anlarında söylediği şiirlerin en başarılı şiirleri olduğu söylenmiştir. Emevîler devrinin diğer büyük şairleriyle mukayese edildiğinde Cerîr'in hiciv ve mersiyede, Ferezdak'ın fahr ve gazelde, Ahtal'ın da mersiye ve içki tasvirinde daha başarılı oldukları görülmüştür. En duygulu ve en samimi gazeli, hanımı Hâlîde hakkında yazdığı "Kasîdetü'n-nûniyye'sidir.¹¹² Şairin birkaç kez basılmış bir divanı mevcuttur.¹¹³

3.5. FEREZDAK (Ö. 114/732)

Basra yakınındaki Kâzime'de dünyaya gelen şairin tam adı Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa'saa et-Temîmî'dir. Varlıklı ve nüfuzlu bir ailenin çocuğudur. Yüzü ya da alt dudağı somuna benzetildiği için bu anlama gelen "Ferezdak" lakabıyla tanınmıştır.¹¹⁴ Başta ailesi olmak üzere ilimle iştigal eden kimselerin bulunduğu bir ortamda yetişmiştir. Bulduğu muhitte şairlerin çok olması küçük yaşta şiirle ilgilenmeye başlamasında etkili olmuştur. Emevî döneminde Basra'nın büyük bir ilim merkezi olmasının da şairin ilmi gelişiminde payı büyüktür. 15 yaşındayken şiirlerini Hz. Ali'ye dinletme imkânı bulabilmiştir.¹¹⁵ Şiirlerinde görülen Ehl-i beyt sevgisinde bu ziyaretin tesiri olduğu muhtemeldir. Dinî bir eğitim almasına rağmen dine ilgisiz kalıp içkiye ve eğlenceye düşkün bir hayat sürmüştür. Şiirlerinde müstehcenliğe yer vermiş, bazen bunların arasına Kur'an ayetleri serpiştirmiştir. Bu da kendisinin inanç noktasında zafiyeti olduğunu göstermektedir. Zaman zaman dindar yaşadığı dönemleri olsa da uzun sürmemiştir. Ölüm tarihi hakkında farklı rivayetler olmakla beraber tercih edilen görüşe göre 114'te vefat etmiştir.¹¹⁶

Aslında Hz. Ali taraftarı olduğu halde kendi menfaatini gözeterek Emevî yanlısı bir tutum sergilemiştir. Yöneticilere ve önde gelenlere övgüler içeren şiirler yazmış ama bunlarda samimi olmadığı yönünde eleştirilmiştir.¹¹⁷ Kısa şiirler söylediğinden şiirleri insanlar tarafından kolay ezberlenmiştir. Övgü şiirlerinde en çok ailesinden ve verdiği ödüllerden dolayı Abdülmelik b. Mervan'dan bahsetmiştir. Şiirleri Arap dili alanında şahit olarak kullanılmış ve bu hususta "Ferezdak'ın şiiri olmasaydı Arapçanın üçte biri giderdi."¹¹⁸ denmiştir. Pek çok kez basılan bir divanı vardır.¹¹⁹

SONUÇ

Sonuç olarak Emevî döneminde vuku bulan siyasi, sosyal ve dînî karışıklıklar halkın yaşam tarzını etkilemekle beraber dönemin edebi anlayışına yansiyarak şiir türlerinde de etkisini göstermiştir. Nitekim halk dînî ve siyasi olmak üzere çeşitli gruplara ayrılıp her grup kendi görüşlerini yaymaya çalışmıştır. Bu gruplar arasında yönetim yanlısı olan da yönetime karşı olan da mevcuttur. Fikirlerini şiirleri aracılığıyla halka ulaştırmışlar ve böylelikle siyasi şiir türü ortaya çıkmıştır.

Yönetime muhalif bu hareketlerin yanı sıra cahiliyedeki kabilecilik anlayışına bir geri dönüş söz konusudur. Kabileler arası rekabetin artması neticesinde hiciv türündeki şiirler karşılıklı bir

¹¹¹ Tüccar, "Cerîr", 7/412; Yalar, "Arap Şiiri", 339.

¹¹² Tüccar, "Cerîr", 7/412.

¹¹³ Yalar, "Arap Şiiri", 339.

¹¹⁴ Ergin, "Ferezdak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/373-374; Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, 82; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 171; Tüz, "Emevîler Dönemi Siyasi Şiir Ferezdak Örneği", 262.

¹¹⁵ Ergin, "Ferezdak", 12/373-374; Tüz, "Emevîler Dönemi Siyasi Şiir Ferezdak Örneği", 263.

¹¹⁶ Ergin, "Ferezdak", 12/373-374; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 172; Tüz, "Emevîler Dönemi Siyasi Şiir Ferezdak Örneği", 263.

Usta, *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*, 56.

¹¹⁷ Ergin, "Ferezdak", 12/374-375; Yalar, "Arap Şiiri", 338; Sevinç, "Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir", 172.

¹¹⁸ Ergin, "Ferezdak", 12/374.

¹¹⁹ Yalar, "Arap Şiiri", 338.

şekilde atışma havasında nazmedilerek farklı bir boyut kazanmıştır. Böylelikle önceden de şiirlerin içinde kesitler halinde var olan ancak Emevî döneminde müstakil bir tür olan nakîza ortaya çıkmıştır.

Bir yanda toplumda yaşanan değişiklikler neticesinde oluşan yeni türlerde şiirler nazmedilirken öte yanda cahiliyeden tevarüs eden türlerde şiirler yazılmıştır. Ancak mevcut olan bu türlerin içeriği de bir miktar değişime uğramıştır. Zira devlet adamları şairlere karşı ılımlı bir tutum içinde olmuşlar ve kendilerini öven şairlere ödüller vermişlerdir. Bu durum hassaten medih türünün gelişmesinde ve şiirin bir gelir kaynağı olmasında büyük bir pay sahibidir.

Fetih hareketleri sonucunda Arap olmayan topluluklar Araplarla beraber yaşamaya başlamış, dolayısıyla kültürel etkileşimler de şiirlere yansımıştır. Artan fetihler sonucu refah seviyesinin yükselmesiyle eğlence meclislerine meyil artmıştır. Toplumun saygın kesimleri dahi bu meclislere iştirak etmişlerdir. Şiirlerde İslam'a mugayir konular ele alınmıştır. Bazı halifeler bu duruma çanak tutmakla kalmayıp kendileri de hoş olmayan konularda şiirler nazmetmiştir. Dînî bir tedrisattan geçen şairlerin bile şiirlerinde uygunsuz mevzulara yer verdikleri görülmüştür.

Emevî döneminde meydana gelen karışıklıklara ve şiir üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğuna çalışmamızda detaylı bir şekilde değinilmiştir. Yaşanan değişimler gerek küçük örnekler zikredilerek gerekse de dönemin önemli şairlerinden bahsedilirken somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Daha büyük bir coğrafyaya hükmedip oldukça yüksek bir maddî güce sahip olan Emevîlerin, Sadru'l-İslâm'daki huzur ve sekînet ortamını daha ileri bir noktaya taşıması gerekirken tam tersi bir tablo ile karşılaşıldığı görülmektedir. Dînî hassasiyetler halkın zaaflarına yenik düşmesiyle oldukça azalarak adeta cahiliye devrine bir geri dönüş yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

- Apak, Adem. "Şuûbiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/244-246. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi II Sadru'l-İslam Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 3. Baskı, 2017.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi III Emevîler Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayınları, 2017.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi I Cahiliye Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 4. Baskı, 2019.
- Durmuş, İsmail. "Fahr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/79. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Durmuş, İsmail. "Hamâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 15/437-440. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Durmuş, İsmail. "Hiciv (Arap Edebiyatı)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/447-449. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Durmuş, İsmail. "Methiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/406-408. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Durmuş, İsmail. "Su'lûk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2019, 3. Baskı, Ek II.
- Er, Rahmi. "Ömer b. Ebû Rebîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34/56-57. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ergin, Ali Şakir. "Cemîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7/325. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Ergin, Ali Şakir. "Ferezdak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/373-375. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Hâricîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/169-175. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Gibb, Hamilton Alexander Rosskeen. *Arap Edebiyatı*. çev. Onur Özatağ. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. Baskı, 2022.
- Goldziher, Ignaz. *Klasik Arap Literatürü*. çev. Rahmi Er-Azmi Yüksel. İstanbul: Vadi Yayıncılık, 4. Baskı, 2019.
- İpekten, Halûk. "Gazel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/440-442. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Okay, M. Orhan. "Hiciv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17/447. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Öz, Mustafa vd. "Hâricîler (Kültür ve Edebiyat)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/175-178. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Öz, Mustafa. "Şîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/111-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Parlak, Nizamettin. “Emeviler Döneminde Sanat”. *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.

Sevinç, Eyüp. “Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4/8 (Güz 2014).

Toprak, Mehmet Faruk. “Mersiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/215-217. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Tüccar, Zülfikar. “Cerîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/412-413. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Tüz, Tayyip. “Emevîler Dönemi Siyasi Şiir Ferezdak Örneği”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5/9 (Bahar 2015).

Usta, İbrahim. *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2020.

Ürün, Ahmet Kâzım. *Klasik Arap Edebiyatı*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, 2017.

Yalar, Mehmet. “Arap Şiiri”. *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1/145-146. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Yiğit, İsmail. “Emevîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/87-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yiğit, İsmail. “Mevâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/424-426. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Yüksel, Azmi. “Ahtal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/183-184. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

